

Dette er manuskriptet til et foredrag holdt på H.C. Andersens Fondens konference i Odense d. 7. november 2016.

Steen Beck

H. C. Andersen i gymnasiet – en læsning af *Hyrdinden og Skorstensfejeren*

Mit navn er Steen Beck, og jeg er lektor ved Syddansk Universitet, hvor jeg bl.a. forsker i unge menneskers læring og dannelsesprocesser i gymnasiet. Jeg er også litterat og har skrevet bøger og artikler om litteratur og kulturhistorie. Jeg var i mange år gymnasielærer, hvor jeg underviste i litteratur, og nu forsker jeg altså i gymnasiet. I mit foredrag vil jeg give et bud på, hvordan man kan læse H.C. Andersen i gymnasiet på en vedkommende måde, som integrerer æstetiske, eksistentiale og historiske dimensioner.

Men lad mig først sige en smule om, hvordan det står til med de danske elevers kendskab til H. C. Andersen. I Danmark har vi som bekendt en litteraturkanon for skolen, som fortæller, hvilke skønlitterære forfatterskaber, der på et eller andet tidspunkt skal inddrages i undervisningen. Kanonlisten er lavet for at sikre, at den danske litteraturs største navne ikke går i glemmebogen, og selv om jeg personligt synes at det er noget rod, når staten begynder at blande sig i spørgsmålet om kvalitet, og at kanonlister fremfor alt er et symptom på litteratur og litteraturformidling i krise, så forstår jeg for så vidt godt, at man kan blive bekymret over, om det bedste i dansk litteratur nu også lever blandt de unge. Der findes både en kanonliste for folkeskolen og for gymnasiet – og H.C. Andersen er selvfølgelig en af de 12 forfattere på listen, og kanonudvalget understreger, at man hos Andersen, som der står, ”kan (...) finde tekster til alle livsaldre, og mange af teksterne åbner for nye dimensioner, når man genlæser dem.” Vi kan således være nogenlunde sikre på, at H.C. Andersens eventyr lever bliver læst af danske skolebørn – om deres læsning så bliver en oplevelse for livet eller bare pligtlæsning, kan vi dog ikke vide noget om.

I de undersøgelser, der er lavet af tekstuddrag til folkeskolen og gymnasiet af dansk litteratur siden 1970, viser det sig også, at H.C. indtager en sikker topplacering. Således rangerer han i en undersøgelse fra 2004 som den tredje mest benyttede forfatter i danske lærebogssystemer for 8.-9. klassetrin, og også i gymnasiets lærebogssystemer har han sin naturlige topplacering.

I gymnasiet og folkeskolens ældste klasser studeres H. C. Andersen i høj grad i forbindelse med en litteraturhistorisk periode, nemlig *romantikken*, og der er ikke tvivl om, at eventyr som *Klokken* og *Nattergalen*, der jo på mange måder er romantiske programeventyr, der handler om det ægte over for det uægte, om vejen til sand åndelig erkendelse, om borgerskabets forlorne moral og geniets særlige gaver, bruges meget i skolen. Flere af H.C. Andersens eventyr læses også som eksempler på *romantismen*, hvor biedermeieridyllens veltempererede fornuftskultur og forlorne moral gennemhulles, og ideen om det hele menneske udfordres af forfattere, som har blik for splittelse og jegets spaltning i moral og drift, som vi også ser det hos en Søren Kierkegaard og en Steen Steensen Blicher. Tænk blot på et eventyr som *Skyggen*, som absolut ikke er for børn. Som vi skal se, har Hyrdinden og Skorstensfejeren nedenunder al dens småsentimentale nullerværk absolut en rem af romantismens hud, om jeg så må sige.

Udover det litteraturhistoriske udvælgelseskriterium spiller også andre kriterier ind i gymnasiet. Lærerne forsøger at finde Andersen-eventyr, som er komplekse og sprogligt sprængkraftige nok til at gøre dem interessante at arbejde analytisk med, og som også har eksistentiel sprængkraft og taler ind til det moderne menneske. Der er ikke tvivl om, at mange af H.C. Andersens eventyr rummer et dybt menneskesyn – og det er hævet over enhver tvivl disse eventyr, som særligt egner sig for de ældre skoleelever.

I gymnasiet spiller den tætte tekstanalyse en stor rolle, og på mange måder er Andersen gefundenes fressen for den litterære tekstanalyse, ikke mindst hvis man interesserer sig for fortællemåder og udsigelsesanalyse. Andersen var en meget raffineret forfatter, som kommunikerede til flere slags læsere på én gang og derfor også skrev forskellige slags læsere ind i sine historier. Mange af hans eventyr er umiddelbart henvendt til børn og kan sagtens forstås af børn – på den meget bogstavelige måde, børn nu engang forstår eventyr på. Men der er lag i de selvsamme eventyr, som absolut ikke er for børn, hvilket hænger sammen med, at Andersen i kraft af sin særlige ironi og det symbolske lags flerdobbelte fortolkningsmuligheder også lagde andre og langt farligere betydninger ind i sine eventyr. På denne baggrund bliver Andersen en mindre uskyldig og mere eksistentielt udfordrende

digter, end man ofte tror. Det er sådanne kvaliteter hos Andersen – hans evne til at tale om eksistens i et sprog fuld af finurligheder og ironi – der sandsynligvis kan appellere til unge mennesker, som måske er trætte af at læse historier for børn, men gerne vil vide noget om livets udfordringer.

Et af de eventyr, som mange elever stifter bekendtskab med i skolen, er *Hyrdinden og skorstensfejeren*. Dette eventyr rummer for mig at se alle de kvaliteter, der skal til for at holde Andersens eventyr levende blandt unge litteraturlæsere. Umiddelbart henvender eventyret sig til et barn med indledningsordene: ”Har du nogensinde set et rigtig gammelt træskab, ganske sort af alderdom og skåret ud med snirkler og løvværk? Just sådant et stod der i en dagligstue, det var arvet fra oldemor”. Der er en direkte henvendelsesform – og det er ikke noget bestemt barns oldemor, der engang gav skabet videre, men ”oldemor” – vi er i barnehøjde, hvor oldemor er en universel skikkelse, som alle har én af, hvad enten de har mødt hende eller ej, og ikke et begreb.

Men man skal ikke tage fejl. For den voksne, som forstår sig på symboler og indirekte hentydninger, er der tale om en historie for voksne om noget, som børn ikke har den store erfaring med, men som teenagere så småt begynder at fornemme i deres frigørelsesproces i forhold til forældre og det nære miljø. *Hyrdinden og skorstensfejeren* handler om det, en anden stor dansk forfatter, nemlig Søren Kierkegaard, kaldte angsten for frihed. Det vil jeg nu vise gennem en kort analyse af eventyret.

Hyrdinden og Skorstensfejeren er det, man kan kalde et *tingseventyr*, som var én af H.C. Andersens foretrukne genrer. Han yndede at bruge legetøj, såsom tinsoldater, hverdagens brugsgenstande såsom stoppenåle og nipsgenstande såsom porcelænsfigurer, som herefter blev tildelt menneskelige egenskaber, dog ofte i overensstemmelse med de særlige kvaliteter, de som ting var i besiddelse af. Tinsoldaten var standhaftig, fordi han ikke kunne bevæge, og som vi skal se er porcelænsfigurerne i *Hyrdinden og skorstensfejeren* figurer, der ligner noget, de ikke er, fordi de ikke formår at realisere de menneskelige muligheder.

Hyrdinden og skorstensfejeren handler om to porcelænsfigurer i en typisk 1800-talsstue tilhørende det bedre borgerskab. Litteraturhistorikeren vil måske endda straks sige, at der er tale om en biedermeierstue: Stuen er et helt univers for sig selv, vi er i det højere borgerskab, hvor man har råd til at have pæne ting, og stuen emmer af dannelse, markeret ikke blot ved møbler og nipsgenstande, men også ved at der fx er et dukketeater, som signalerer en vis kærlighed til æstetik og teater. Sagen er imidlertid, at biedermeierstuen, som normalt forbindes med tempereret lidenskab og fornuftige

følelser, i dette tilfælde gemmer på noget skjult, nemlig generationsundertrykkelse, ”farlig” seksualitet og skikkelser, som hører hjemme i et helt andet og foruroligende univers end fx en hyrdinde, som jo signalerer hyrdespil og sødme.

Universet i Hyrdinden og Skorstensfejeren er befolket med ting: der er porcelænsfigurer, potpourrikrukker, dukketeaterfigurer – og så er der et mahogniskab med et udskåret billede af en uhyggelig personage. Ham vender vi tilbage til.

Eventyret begynder med en situation, hvor vi har to porcelænsfigurer, der ligner henholdsvis en hyrdinde og en skorstensfejer, og som bedyrer deres kærlighed til hinanden. Det bliver dog hurtigt klart, at der er alvorlige forhindringer på deres vej til hinanden, idet deres kærlighed er udsat for trusler fra anden side.

Den gamle Chineser på bordet spiller en central rolle i eventyret. Han er ligesom de to unge kærester af porcelæn, så også han ligner noget, han ikke er. Og det skal tages meget bogstaveligt, han påstår, som der står, at han er hyrdindens bedstefar – men ”det kunne han nok ikke bevise”. Det kan forstås på følgende måde: Chineseren påberåber sig en autoritet, som han kun har, fordi han siger det. Hans autoritet beror på rygter og hans evne til at fremstå frygtindgydende, men udover det er han ikke så lidt af et magtesløst væsen. Vi finder fx snart ud af, at han ikke kan eftersøge hyrdinden, da hun flygter, for han er en klump forneden. Det er ret sjovt: På tingsniveauet ser vi en kinesisk figur, som ikke har ben, som vi faktisk kender dem den dag i dag (jeg har selv én derhjemme), på det symbolske niveau bruges denne lille detalje til at sige, at den autoritet, kineseren har, kun eksisterer i det omfang, nogen – fx hyrdinden – er indstillet på at give ham den.

Kineserens plan er at give den stakkels hyrdinde bort til den udskårne figur på skabet. Hans navn er usædvanligt krigerisk og frygtindgydende: Gedebukkebenoverundergeneralkrigskommandersergeant. Han ser rigtignok ikke ud til at være nogen attraktiv ægtemand for den lille hyrdinde. Man kan læse: ”... han var rigtignok grinagtig at See på, og grine gjorde han, man kunde ikke kalde det at Lee, han havde Gedebukkeben, små horn i Panden og et langt Skjæg”. Andersens eventyr kan, som jeg tidligere har været inde på, læses på flere måder, både af børn, der forstår dem på én måde, og voksne, som måske forstår dem på en anden måde. For den, der læser eventyret uskyldigt, er hyrdindens bejler et mærkeligt væsen med et pudsigt navn, som man kun kan smile af og også gyse lidt over, men for den lidt ældre læser, som har hørt efter i timerne, hvor den græske mytologi blev gennemgået, signalerer han mere end det. Væsenet med gedebukkeben er intet

mindre end en satyr, som i den græske mytologi er tæt forbundet med drift og seksualitet. Så hyrdinden skal ikke forvente sig et ordinært ægteskab, hvis hun bliver gift med denne satyr. Satyren har, hører vi, endda ”hemmelige gemmer”, hvor der findes 11 andre porcelænsfigurer: Hyrdinden er simpelt hen på vej ind i et harem som den tolvte. Og det kan næsten ikke være mere uhyggeligt: ”i nat, så snart det knager i det gamle skab, skal I have bryllup, så sandt som jeg er en kineser”, siger den selvudnævnte bedstefaderen. Ikke så sært, at hun vil væk. Hertil kommer den detalje, at den udskårne satyr tilhører overklassen: Han er af noget så fint som mahognitræ, og han er generalkrigskommandersergeant. Med andre ord: Hyrdinden er på vej ind i et forhold som konkubine, holdt sexslave eller hvad man nu vil kalde det for en rig mand.

Om Skorstensfejeren står der i den indledende præsentation: ”Tæt ved hende stod en lille skorstensfejer, så sort som et kul, men i øvrigt også af porcelæn; han var skorstensfejer, det var jo bare noget han forestillede, porcelænsmageren kunne lige så godt have gjort en prins af ham, for det var ét! Der gives flere vigtige informationer i denne sætning. Porcelænsymbolikken bruges til at spille på modsætningen mellem at *ligne* og at *være*. Hyrdinden og skorstensfejeren er endnu ikke de mennesker, de ligner – men det skal de snart få mulighed for at gøre noget ved. Og skorstensfejeren kunne lige så godt have været en prins: H.C. Andersen leger her med det klassiske eventyrs stereotype figurer og henviser samtidig finurligt til den genre, som hans eget kunsteventyr ironisk citerer og dekonstruerer: Eventyret om prinsen, der drog ud for og ender med at vinde prinsessen og det halve kongerige er her forvandlet til en skorstensfejer, som ikke opnår noget af alt dette, da de psykologiske komplikationer er helt anderledes voldsomme i denne fortælling.

Handlingen går for alvor i gang, da hyrdinden overtaler skorstensfejeren til at føre hende bort fra den grumme skæbne, der venter hende sammen med Gedebukkebenoverundergeneralkrigskommandersergeanten. Og sandelig, om ikke han så småt begynder at være det, han ligner – nemlig en skorstensfejer: ”Jeg tænker nok, jeg kan ernære Dig ved Professionen”, siger han kækt om deres fremtid hinsides den truende biedermeierstue. Han begynder endda at realisere sine skorstensfejerkræfter på flugten, idet han bruger sin stige til at få hyrdinden ned fra bordet og som det sig hør og bør for en mand af hans profession fører hyrdinden op gennem kakkelovnen og skorstenen, op på husets tag. Hermed er det dybeste tema i dette fantastiske eventyr på plads: Det handler om modsætningen mellem at *ligne* og at *være*. Hvad vil det sige at realisere de menneskelige muligheder – og hvad vil det sige at ligne et menneske, men aldrig realisere de valg, der gør os til mere end fremmedstyrede roller?

Der er ikke tvivl om, at Skorstensfejeren er helt forgabt i den yndige hyrdinde. Og som mand rummer han måske endda noget af den samme lidenskab som satyren af mahogni. I hvert fald har han ganske konkrete ønsker for sig selv og hyrdinden, og han ser ikke ud til at være lige så vild med frihed og den slags som hende. Hans ønsker til livet er så at sige mere prosaiske. På flugtvejen tilbyder han hende, at de kan kravle ned i ”den store porpourrikrukke” og der ”ligge på roser og lavendler” og kaste salt i øjnene på kineseren, når han kommer. Hvad er det dog, han siger? Han siger, vil jeg mene, at de to kan lave en lille elskovsrede, hvor de kan dyrke deres kærlighed til hinanden uden at gøre sig de store eksistentielle bekymringer om at komme helt væk. Med denne geniale lille bemærkning henviser H.C. Andersen her til et muligt men også farligt perspektiv for unge kvinder på hans tid, som søgte deres livs lykke. Kom man i 1800-tallet fra almuen og var kvinde, kunne det måske være fristende at søge kærligheden ved at få sig en kæreste, som måske endda bedyrede, at han ville bære en på hænder og fødder gennem livets trængsler. Men for en kvinde uden uddannelse var det et yderst farligt forehavende at søge denne slags eventyr. Man kunne lynhurtigt blive gravid, og pludselig var manden væk, og så stod man der med fletningerne i postkassen og kunne som falden eller uglest kvinde få et nedslidende arbejde som vaskekone eller pige i huset, eller man måtte gå prostitutionens vej – og prostitution var en kæmpeforretning i en by som København på Andersens tid. Potpourri-sekvensen, som i få streger antyder et muligt fremtidsscenario for hyrdinden, etablerer et perspektiv, som får betydning længere fremme i historien: Hyrdinden vil væk, men er der egentlig nogen alternativer til livet i stuen? Og repræsenterer skorstensfejeren i virkeligheden også det, hun flygter fra – afhængigheden af mænd med deres lyster? ”Det ser sort ud”, som hyrdinden siger, da de to bevæger sig videre gennem skorstenen – og det skal ikke blot forstås bogstaveligt, men også i overført betydning. Det ser på mange måder virkelig sort ud for hyrdinden.

Og så kommer der ellers et brag af et vendepunkt, da de to unge mennesker nærmer sig taget gennem skorstenen. Mens de er i skorstenen ser de ”en Stjerne på Himlen, der skinnede lige ned til dem, ligesom den vilde vise dem Vejen.” Og da de kommer på op taget, hedder det: ”Himlen med alle dens Stjerner var ovenover, og alle Byens Tage nedenunder; de så så vidt omkring, så langt ud i Verden”. Kort sagt: de bevæger sig fra den lumre stue til den store uendelighed og fra begrænsningernes univers til det store andet, som kunne indeholde en fremtid for de to. Andersen giver den fuld skrue i det syn, der møder de to. Der er stærke religiøse konnotationer knyttet til stjernen, der viser dem vej det sidste stykke i skorstenen og måske langt videre, som den i evangeliet viste vismændene vej til Jesusbarnet. Men så gøres synet heller ikke varmere og mere

forsonende. Den menneskelige frihed kræver hårdt arbejde. Den ubestemmelige fremtid er skræmmende.

Og her kommer vendepunktet for hyrdinden. Vi læser: ”Den stakkels hyrdinde havde aldrig tænkt sig det således, hun lagde sit lille hoved op til sin skorstensfejer og så græd hun, så at guldet sprang af hendes livbånd”. Det er lige netop det store og ubestemmelige, hyrdinden fanger og bliver bange for. Hun har i den grad været på flugt fra noget, og derved har hun fået mulighed for at realisere sit potentiale som et menneske, der vælger sig selv og må tage stilling til, hvem og hvad hun vil være – og nu konfronteres hun for første gang med sit eget livs ubestemthed og handlingsfordringen hinsides det på én gang undertrykkende og kendte trygge univers i den varme stue. Vi hører at guldet springer af hendes livbånd; det er en fantastisk formulering. Porcelænsfiguren har principielt ikke noget ”indre”; man kan ikke klæde sådan en størrelse af. Men netop fordi hyrdinden er så snublende tæt på at blive det frihedsvæsen, som hun kun lignede som porcelænsfigur, begynder hun at ”tåbe tøjet” og afsløre det menneske, der selv skal tage stilling til, hvilken slags person det vil være og hvilken klædedragt, det så at sige vil bære.

Hyrdinden siger til skorstensfejeren: ”Det kan jeg ikke holde ud! Verden er alt for stor! Gid jeg var igen på det lille Bord...” Det er selvfølgelig hyrdindens identitet, der er på spil. Nu har hun været vant til, at andre definerede hendes rolle, nu skal hun selv til at handle og definere, hvem hun er. Men hendes flugt har med andre ord beroet på angst og et selvbedrag. Hun har ikke ønsket friheden *til* noget, men friheden *fra* noget – og konfronteret med den ubestemmelige og skræmmende fremtid, som hun skal vælge sig selv i, bliver stuen med de kendte skikkelser pludselig attraktiv for hende. Måske er det bedre at være en porcelænsfigur der ligner noget, det ikke er, end et menneske, der må tage sin eksistens på sig.

Og for at kunne leve i denne indre modsigelse, bliver hyrdinden nødt til at lyve for sig selv. Til skorstensfejeren siger hun, at da han nu har ført hende op på taget, kan han passende også føre hende tilbage igen. Men det var jo hyrdinden selv, der ville flygte, og den kærlighedsberusede skorstensfejer har virkelig ikke gjort andet end det, hun bad ham om. Hyrdinden løser sit eksistentielle dilemma ved at lyve for sig selv – og skorstensfejeren, som er helt forgabt i hende, tåler hendes selvbedrag og ærligt talt en smule uretfærdige udfald overfor ham,

Den dybeste og mest overraskende scene i denne fantastiske og ekstremt fortættede historie om frihedsangst og psykologisk selvbedrag har vi dog endnu til gode. Da hyrdinden og skorstensfejeren

vender tilbage til stuen, ser de, at den gamle kineser, som ville give hende bort til satyren, er gået i stykker, da han som den autoritet, han påstår at være, forsøgte at forfølge hyrdinden og skorstensfejeren på deres flugt, men som jeg tidligere nævnte, er han en klump forneden, så han gik i stykker i forsøget. Symbolikken er som sagt ganske klar. Undertrykkelse og patriarkalsk overmagt eksisterer kun i det omfang, dens ofre lader det ske. Den gamle mand har kun autoritet over hyrdinden i det omfang, hun lader ham hundse med sig.

Men hvad gør hyrdinden? Hun løber tilbage til den afmægtige kineser og siger, da hun ser ham ligge på gulvet: "Det er grueligt!" sagde den lille hyrdinde, "gamle bedstefader er slået i stykker, og vi er skyld deri! det kan jeg aldrig overleve!" og så vred hun sine små bitte hænder. For hyrdinden er den gamle kineser ikke længere en skikkelse, der måske gør uretmæssigt krav på at være autoritet og bedstefader, nej for hende er han nu "bedstefader". På sin flugt fra friheden italesætter hun ham aktivt som autoritet og familieoverhoved. Ja, hun forlanger ham klinket, så han igen kan fungere som samlingspunkt og autoritet i hendes liv – for hun har åbenbart brug for en skikkelse, der kan garantere en vis orden i sin eksistens og beskytte hende mod noget, der er værre end at være fremmedstyret, nemlig friheden til at gå ud i det ukendte.

Man kan også konstatere, at skorstensfejeren er ved at være godt træt af hele denne historie. Til hyrdinden siger han, at chineseren sagtens kan blive klinket, som han med en vis ironi og sarkasme siger, vil være så god som ny igen og "kan sige os mange ubehageligheder". Men den ironi forstår hyrdinden, som er helt væk i et nyt identitetsprojekt, Hun siger bare: "Tror du?".

Og klinket bliver bedstefaderen. Der er tale om et ikke helt tosset kompromis for hyrdinden. Den gamle kineser kan efter reparationen ikke længere nikke, og derfor kan han ikke give hende bort til satyren i mahogniskabet, som i al evighed kan spørge til, om han snart får hyrdinden, men det gør han ikke, for der er ikke nogen til at bortgive hyrdinden til nogen mand. Men han kan heller ikke give hende til skorstensfejeren, så hyrdinden og skorstensfejeren er for så vidt tilbage i den situation, eventyret lagde ud med: De holder af hinanden, men de kan ikke få hinanden. Og hyrdindens konklusion synes at være, at det er ikke så tosset endda.

Den sidste sætning i eventyret er aldeles genial. Den lyder: "Og de holdt af hinanden til de gik i stykker". Dette er naturligvis en bidende ironisk kommentar til eventyrets klassiske afslutning: "Og de levede lykkeligt til deres dages ende". Hyrdinden og skorstensferen forbliver det porcelæn, de som udgangspunkt var: de ligner – menneskeligt talt – noget, de ikke er, for de har ikke realiseret de

menneskelige muligheder. De er tilbage i udgangspositionen: De elsker hinanden på afstand, så her er der ikke nogen, der får hinanden og lever lykkeligt til deres dages ende.

Biedermeier-tiden var fuld af veltempereret dannelsesstænkning og historier, der handlede om, hvordan et menneske når frem til "sig selv" ved at kombinere fornuft og følelser. Tænk blot på en Thomas Gyllembourg i Danmark og en Jane Austen eller en Charlotte Brontë i England. Hyrdinden og Skorstensfejeren kan ses som en kritisk kommentar til dannelsesromanen. Hyrdinden er en person, som søger friheden og modenheden, men som en ludo-brik slås hun tilbage til start, fordi hun ikke kan tåle frihedens ubestemmelighed og måske heller ikke de ukontrollable kræfter, som forbinder sig med den menneskelige seksualitet og kontroltabet. Hyrdinden og skorstensfejeren kan læses som en romantistisk dekonstruktion af biedermeierideologien og også den opbyggelige genre, der lader sine personer nå frem. Hvorfor egner et Andersen-eventyr som dette sig så fantastisk til litteraturlæsning for unge mennesker, som er begyndt at tænke over tilværelsen.

For det første er Hyrdinden og skorstensfejeren frem for alt en *sproglig guldgrube* med dens dobbeltkommunikation, symbolske finurligheder, dens humor og ironi. Der er tale om et kunsteventyr, som udnytter eventyrets klicheer til at udfolde en krads moderne kritik af sukkersøde slutninger på historier. Et eventyr som dette kan i dén grad skærpe elevernes sproglige, genreanalytiske og tekstanalytiske kompetencer.

For det andet og ikke mindst vigtigt er der elementer i H.C. Andersens måde at fortælle menneskene på, som rækker langt ind i *moderne eksistentielistisk og psykologisk tænkning*, som jeg – dengang jeg selv underviste i gymnasiet – gjorde et stort nummer ud af, når vi læste *Hyrdinden og skorstensfejeren*. Andersen melder sig med dette eventyr ind i rækken af eksistentielistiske tænkere, og vejen fra ham til Jean-Paul Sartre er kortere, end man måske skulle tro.

Sartre definerer mennesket som et væsen, der ikke er noget bestemt, men har mulighed for at vælge sig selv. Han skelner mellem essens og eksistens, og pointen er, at ting har essens, mens mennesket er defineret ved ikke at være noget bestemt, hvilket definerer os i forhold til friheden. Når H.C. Andersen tematiserer ting, der ligner noget de ikke er, og åndsvæsener, der vælger sig selv gennem deres handlinger og dermed konfronteres med det menneskelige grundprojekt, så er han tæt på Sartres berømte pointe omkring *essens og eksistens*. Mennesket er eksistens, siger Sartre, og dermed mener han, at vi ikke er bestemt til noget på forhånd, præcis som Andersen siger, at vi ikke er skabt til at være "porcelæn", der ligner, men mennesker, der handler. Andersen er også tæt på en anden

Sartre-pointe: Ifølge Sartre er vi selv vores egen største fjende, når det kommer til at realisere friheden, da vi er gode til at finde på undskyldninger og selvfortolkninger, som fastholder os i vores tildelte roller. Det er det, der sker, når hyrdinden på baggrund af sit ikke helt gennemtænkte frihedsprojekt vælger at skyldeskylden på skorstensfejeren frem for at kigge sine egne motiver nærmere an. Med andre ord: Når hyrdinden omfortolker sit projekt gennem selvbedrag og en art forførelse af skorstensfejeren, så gør hun sig skyldig i det, Sartre kalder ”dårlig tro”.

Der er også koblinger til en anden stor dansk filosof og i øvrigt en af H.C. Andersens samtidige, nemlig Søren Kierkegaard og hans begreb ”angsten for friheden”. Kirkegaard var i øvrigt ikke sød ved Andersen, hvis *Kun en spillemand* han foragtede og skrev en totalt nedsablende og alenlang anmeldelse af – og i sin dagbog er han ude efter Andersens dyrkelse af forsyn og optimisme, når han skriver: ”Andersen kan skrive om Lykkens Galocher, men jeg kan skrive om skoen, der trykker!”. Hertil kan man sige, at Kierkegaard burde have læst *Hyrdinden og Skorstensfejeren*, som lige netop handler om skoen, der trykker, og som kommer tæt på en central kierkegaardsk problematik.

Ifølge Kierkegaard er angst noget, alle mennesker oplever – ja den er med til at skabe os som mennesker. Hertil kommer at den ikke kun er negativ, men er med til at drive os fremad. Den er, med et andet Kierkegaard-udtryk, en ”frihedens fødselsveer”. Angstens rolle er at vise mennesket, at det ikke er sig selv, men har til opgave at blive det, hvilket er svært, måske endda kropumuligt. I angsten må mennesket forholde sig til verden, samtidig med det skiller sig ud fra verden, for at kunne forholde sig til sig selv. Friheden er menneskets oplevelse af muligheden for at forme sig selv, og angsten er erfaringen af at have denne mulighed. Da Hyrdinden står på taget, oplever hun en slags frihedens fødselsveer, og hun må forholde sig til det forhold, at angsten følger med friheden. Men hun vælger kierkegaardsk talt nødvendigheden, dvs. de givne roller, fremfor den usikre fremtid eller uendeligheden. Kierkegaardsk talt ender hyrdinden som en spidsborger, der forveksler tryghed med frihed og derfor ikke får noget som helst andet end en intetsigende tryghed.

Nå, men hvad jeg egentlig ville sige var, at i en skole, hvor genreanalyse og tekstanalyse heldigvis fortsat fylder noget i danskundervisningen, er det vigtigt at fremhæve alt det, litteratur kan gøre ved sin læser og alt det, der er at tale om i forhold til sprog og eksistens.

I en tid, hvor målstyringsregimet gennemsyrrer tænkningen om skole og uddannelse, og hvor læringsmål står i fare for at blive reduceret til tekniske procedurer og instrumentelle færdigheder, er

der efter min mening værd at diskutere, hvorfor vi læser litteratur, og hvad litteraturen med dens særlige måde at fortælle mennesket på, kan give os. Jo, der er al mulig grund til at læse H.C. Andersen med de unge mennesker i skolen. Og der er al mulig grund til gennem omhyggelig tekst- og genreanalyse, gennem litteraturhistorisk opmærksomhed og gennem eksistentiel opmærksomhed at finde frem til den Andersen, som udfordrer vores spidsborgerlige selvforståelse og får os til at stille de store spørgsmål om frihed, kærlighed og alt det, der forhindrer os i at realisere det, vi har mulighed for. Et eventyr som Hyrdinden og Skorstensfejeren giver mulighed for at tale om eksistens og identitetsprocesser på måder, som kaster lyset tilbage på læseren. Vi analyserer litteraturen, men den fortolker os, alt imens vi fordyber os i dens tematikker, motiver, temaer osv. I sidste ende er vi jo alle en slags hyrdinder og skorstensfejere i spændingsfeltet mellem frihed og afhængighed og mellem dårlige undskyldninger og eksistentielle udfordringer i forhold til den åbne fremtid. Når den litterære tekstlæsning ikke frem til det punkt, hvor litteraturens sproglige billeddannelse sætter den slags tanker i gang, kan det næsten være ligegyldigt at gøre den til en del af skolens dannelsesdagsorden.

Jeg har i mit foredrag forsøgt at vise, hvordan Andersen kan læses med retning mod det, der betyder noget – og det kan ikke måles og vejes, men kræver undervisning og dialog og sans for de spørgsmål, der virkelig betyder noget.

Tak fordi I lyttede til mig!